

ODNOSI IZMEĐU ČLANOVA U JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA I NJIHOV POLOŽAJ U DRUŠTVU

Izv. prof. dr. sc. Gorana Bandalović⁴³
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Josipa Kaselj, mag. soc.⁴⁴

Izv. prof. dr. sc. Zorana Šuljug Vučica⁴⁵
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Sažetak: U suvremenom svijetu promjene su neizostavan dio društva kojima svakodnevno svjedočimo. Kao takve nisu zaobišle ni obitelj koja je istupila iz svojih tradicionalnih oblika, te su se tijekom procesa transformacije pojavili mnogi alternativni oblici. Obitelj u kojoj je prisutan jedan roditelj, bez obzira na razlog odsustva drugog, često se u javnosti naziva nepotpunom ili krnjom obitelji. Ovim se istraživanjem nastojalo ispitati je li se pojedinci koji žive u jednoroditeljskim obiteljima, bilo u ulozi roditelja ili u ulozi djece, osjećaju nepotpuno ili su njima važniji neki drugi segmenti koji čine obitelj, bez naglaska na tradicionalno predodređenu strukturu obitelji, odnosno brojčanu vrijednost. Cilj ovoga rada bio je ispitati odnose između članova u jednoroditeljskim obiteljima te njihov položaj u suvremenom društvu. U radu se prezentiraju rezultati provedenog istraživanja metodom polustrukturiranog intervjua na uzorku od dvadeset sudionika, članova jednoroditeljskih obitelji. Intervjuirano je deset majki te desetero punoljetne djece (sedam kćerki i tri sina). Istraživanje je provedeno tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 2019. godine na području Splitsko-dalmatinske županije. Dobiveni rezultati pokazuju kako su jednoroditeljske obitelji, barem prema mišljenju sudionika istraživanja, još uvijek podložne predrasudama i stereotipiziranju od strane „drugačijih“ članova društva. Polovica ispitanih majki te trećina ispitanе djece osjetila je negativan oblik etiketiranja te osuđujući stav okoline. Većina sudionika ističe kako je odsustvo drugog roditelja u određenoj mjeri utjecalo na formiranje identiteta djece iz jednoroditeljskih obitelji, ali da ih to ne čini nepotpunim obiteljima. Djeca su uglavnom zadovoljna svojim položajem među vršnjacima, iako smatraju kako imaju više obaveza u kućanstvu od svojih vršnjaka iz dvoroditeljskih obitelji. S druge pak strane, majke su pokazale određeni stupanj nezadovoljstva svojim položajem u društvu. S obzirom na to da je pojava jednoroditeljskih obitelji sve učestalija, a razlozi nastanka sve različitiji, društvo se uči prihvaćanju ovakvih oblika obitelji. Stoga je potrebno otkloniti predrasude i pružiti priliku jednoroditeljskim obiteljima da dokažu da su i one obitelji pune ljubavi i međusobne podrške, baš kao i dvoroditeljske.

ključne riječi: jednoroditeljska obitelj, sociološko istraživanje, odnosi, predrasude, stereotipi

⁴³ gbandalo@ffst.hr

⁴⁴ kaseljjosipa@gmail.com

⁴⁵ zorana@ffst.hr

UVOD

Kada se govori o obitelji, najčešće se misli na zajednicu koju čine majka i otac te jedno ili više djece. Takav tip obitelji još uvijek je najzastupljeniji, ali ne i jedini oblik obiteljske zajednice budući da se obiteljski život odvija unutar različitih oblika koji ponekad poprilično odstupaju od tradicionalnog tipa (Mrnjavac, 2014: 435). Poimanje obitelji postalo je sve raznovrsnije i upravo zbog toga se govori o pluralitetu obiteljskih oblika, kao što su jednoroditeljske obitelji, slobodne izvanbračne veze, rekonstituirane obitelji, bračni partneri koji žive odvojeno, samačka kućanstva, itd. Struktura kućanstva odražava različite životne stilove, a pluralizacija obiteljskih oblika donijela je nove socijalne rizike koje je nekad pokrivala obitelj. Stoga, mnoga samačka kućanstva, jednoroditeljske i rekonstituirane obitelji sada trebaju veću potporu države nego nekada (Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović, 2003: 14).

Mnoge su dileme s kojima se susreće suvremena obitelj, a jedna od najvažnijih je kako uskladiti potrebe za vlastitim razvojem i napredovanjem te skrb i odgovornost za članove obitelji odnosno kako pronaći ravnotežu između slobode i nezavisnosti s potrebom pripadanja (Raboteg-Šarić i sur., 2003: 17). Suvremena obitelj brojčano je manja i dvonaraštajna te je sve više djece koja odrastaju s jednim roditeljem. Razlozi mogu biti različiti poput razvoda braka, smrti jednog od roditelja ili pak rođenja izvan braka, no, većinom su jednoroditeljske obitelji, obitelji samohranih majki. Ipak, s promjenama u strukturi mijenja se i emocionalni život obitelji, međusobni odnosi i cjelokupno funkcioniranje, koje se odražava na zadovoljstvo različitim komponentama obiteljskog života (Bloom, 1985 prema Brajša-Žganec i Hanzec, 2015: 140).

Ukoliko sagledamo obiteljsku strukturu u Republici Hrvatskoj, vidljivo je da RH ne zaostaje mnogo za ostalim europskim državama koje bilježe trend porasta jednoroditeljskih obitelji. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, udio jednoroditeljskih obitelji u Hrvatskoj je 1971. iznosio 11,4% svih obitelji, 1981. godine 10,8% (odnosno 9% samohranih majki te 1,6% samohranih očeva), 1991. godine 12,4% (odnosno 10% samohranih majki te 2,4% samohranih očeva), 2001. godine 15% (odnosno 12,5% samohranih majki te 2,5% samohranih očeva) i 2011. godine 17,9%. Također, prema podacima iz 2011. godine, među samohranim roditeljima 4,5 puta više je majki nego očeva (Statistički Ljetopis Republike Hrvatske, 2016).

Kada se govori o jednoroditeljskim obiteljima nezaobilazan je pojam marginalizacije koji je nastao u sociološkoj literaturi u okviru različitih doktrina. Funkcionalistički pristup pojam marginalizacije definira kao obilježje društvenih grupa ili određenih dijelova populacije čije vrijednosti, norme, obrasci ponašanja, stil života i socijalni status odstupaju od općeprihvaćenih društvenih standarda (Sarpellon, 1988 prema Halmi, 1997: 77). Marginalizacija, i kada pogađa male društvene grupe kao što su primjerice jednoroditeljske obitelji, mora se sagledati kroz širi društveni kontekst i smatrati se dijelom društvenog procesa kako bi se takav fenomen mogao što je moguće bolje razumjeti te sukladno tome intervenirati na odgovarajući način (Halmi, 1997: 77).

Život djece u jednoroditeljskim obiteljima može biti teži i stresniji zbog toga što je jedan roditelj izložen većim naporima i raznim pritiscima kao što su odgoj djece i usklađivanje načina života s raspoloživim financijskim resursima. Također, roditelj se suočava s činjenicom da djeca odrastanjem imaju i veće potrebe i zahtjeve. S druge pak strane, djeca u dvoroditeljskim obiteljima mogu živjeti u povoljnijim uvjetima, što ne garantira i bolji razvoj. Razvoj će biti rizičan ukoliko su djeca izložena lošim obiteljskim odnosima i sukobima, bila ona u jednoroditeljskoj ili dvoroditeljskoj obitelji. Prema tome, strukturu pojedine obitelji je lako uočiti, ali ne i kvalitetu obiteljskih odnosa (Raboteg-Šarić i sur., 2003: 157). Nadalje, u jednoroditeljskim obiteljima je važno sagledati situaciju očima djeteta i pokušati se poistovjetiti s njim jer dječji pogled na svijet je uvelike drugačiji od pogleda odraslih. Koliko će dijete razumjeti npr. razvod braka vlastitih roditelja uvelike ovisi o dobi djeteta, no, čak i vrlo mala djeca su sposobna primijetiti određenu promjenu koja se događa u njihovoj bližjoj okolini (Ernečić i Patrčević, 2013: 96). Stoga, posljedice života u jednoroditeljskoj obitelji nisu tako jednoznačne kao što mogu izgledati, a bitno je i sagledavati situacije iz ugla u kojem je očito kako se takve obitelji i međusobno znatno razlikuju (Raboteg-Šarić i sur., 2003: 157).

Nerijetko se uz pojam jednoroditeljske obitelji vezuje pojam krnje odnosno nepotpune obitelji te osjećaj odbačenosti, stigmatizacije pa i disfunkcionalnosti. Adekvatno bi bilo, ukoliko bi, pluralizacijski procesi koji su prisutni u društvu posljednjih godina te intenzivno obuhvaćaju i područje obitelji, za posljedicu imali prihvaćanje promjena od strane većine pripadnika društva kao i promjenu stava prema različitim oblicima obitelji, s naglaskom na to da sadržaj stereotipa bude što manji ili, u najboljem slučaju, neprimjetan. Možda je nerealno očekivati nestanak stereotipa u potpunosti, jer društvo samo po sebi postoji i funkcionira s različitim odstupanjima, a idealne vrijednosti je nemoguće provesti. Ipak, opravdana očekivanja su ona u kojima se članovi, u ovom slučaju jednoroditeljskih obitelji, u nijednom segmentu svoje egzistencije ne bi osjećali drugačije, inferiorno ili pak odbačeno.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj rada bio je ispitati odnose između članova u jednoroditeljskim obiteljima te njihov položaj u suvremenom društvu. U skladu s postavljenim ciljem istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje su okolnosti nastanka jednoroditeljske obitelji?
2. Koliko vremena članovi jednoroditeljske obitelji provode zajedno?
3. Jesu li i u kojoj mjeri djeca u jednoroditeljskim obiteljima uključena u donošenje obiteljskih odluka?
4. Je li odsustvo drugog roditelja utjecalo na formiranje identiteta djece?
5. Kakav je položaj roditelja i djece iz jednoroditeljskih obitelji u društvu vršnjaka?
6. Jesu li roditelji i djeca iz jednoroditeljskih obitelji uočili nekakav oblik etiketiranja od strane društva?
7. Kako sudionici definiraju obitelj?

Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 2019. godine na području Splitsko-dalmatinske županije. Odabrana je kvalitativna metodologija istraživanja zbog onih pitanja koja ne bi bilo moguće potpuno obuhvatiti metodom ankete budući da je pojedina pitanja adekvatnije ispitati primjenom polustrukturiranog intervjua. Protokolom je određen popis okvirnih tema sukladno postavljenim istraživačkim pitanjima. Pitanja su bila otvorenog tipa čime se omogućio razgovor o svim problemima što je sudionicima istraživanja omogućilo da oblikuju odgovore vlastitim riječima i onoliko detaljno i široko koliko su smatrali potrebnim.

Uzorak istraživanja bio je namjerni. Ukupno je provedeno dvadeset intervjua. Intervjui su provedeni individualno („licem u lice“) i u prosjeku su trajali oko 15 minuta. Prije početka svakog intervjua sudionicima se objasnila svrha istraživanja prilikom čega im je priložen obrazac informiranog pristanka koji im je jamčio anonimnost i povjerljivost kod prikazivanja rezultata.

Razgovori su snimani tonski, a citati su upotrijebljeni doslovno kako su sudionici odgovarali, na standardom jeziku ili dijalektu, kako su i bilježeni. Pri tome se posebno vodilo računa o osiguravanju anonimnosti i uklanjanju onih podataka koji bi mogli otkriti identitet sudionika.

Postupak koji se koristio prilikom obrade podataka jest postupak kvalitativne analize. Dobiveni zvučni zapisi su transkribirani. Nakon toga je uslijedilo iščitavanje transkribiranih prijepisa kako bi se detaljno analizirali dijelovi transkripta koji su nam relevantni kao odgovori na postavljena istraživačka pitanja. Sljedeći korak je bilo kodiranje intervjua prema temama koje su proizašle tijekom čitanja prijepisa. Svaka se tema definirala jednom konceptom koji u ovakvoj analizi podataka postaje kod. Na taj su način izjave sudionika sažete u kodove, a potom grupirane u kategorije, pazeći da kategorije i kodovi odgovaraju na istraživačka pitanja. Završni korak analize bilo je pisanje interpretacije nalaza.

Sudionici istraživanja

Uzorak se sastoji od dvadeset sudionika iz deset jednoroditeljskih obitelji. Intervjuu su pristupila dva člana svake obitelji od kojih je jedan roditelj, a drugi punoljetno dijete pa je ispitano deset majki te sedam kćerki i tri sina. Dob ispitanih majki kreće se od 42 do 66 godina, a njihove djece od 22 do 30 godina.

Većina majki ima srednju stručnu spremu (jedna sudionica je fakultetski obrazovana) i većina ih je zaposlena (sedam sudionica je zaposleno, dvije su nezaposlene, jedna u mirovini).

Više od polovice ispitane djece studira (ostali su zaposleni i imaju završenu srednju školu). Sva punoljetna djeca koja studiraju ujedno i povremeno rade preko studentskog ugovora, pa nemaju redovita primanja.

REZULTATI I RASPRAVA

Okolnosti nastanka jednoroditeljskih obitelji

Prva skupina pitanja u intervjuu odnosila se na uzroke odnosno okolnosti nastanka jednoroditeljske obitelji. S obzirom da je riječ o osjetljivoj temi, sudionicima se pri tome nisu postavljala potpitanja kako ih ne bi bili dovedeni u nelagodnu situaciju ili u situaciju da su primorani na razgovor o temi o kojoj ne žele razgovarati, a sve s ciljem izbjegavanja prevelikog zadiranja u njihovu privatnost i intimnost. Rezultati pokazuju da je razvod braka bio uzrokom promjene iz dvoroditeljske u jednoroditeljsku obitelj kod polovice sudionika; u tri obitelji uzrok je bila smrt jednog roditelja (oca), dok su se dvije obitelji našle u situaciji u kojoj je drugi roditelj (otac) napustio obitelj i u potpunosti je odsutan u njihovim životima od samih početaka.

Odnosi između članova jednoroditeljskih obitelji

Upoznati s okolnostima nastanka jednoroditeljskih obitelji intervju smo usmjerile prema novoj skupini pitanja, što i jest ključni predmet ovoga istraživanja. Riječ je o odnosima između članova jednoroditeljske obitelji. Zanimalo nas je koliko vremena majke i djeca provode zajedno. Zatraženo je od sudionika da procijene postoji li razlika u zajedničkom provođenju vremenu sada i u trenutku nastanka jednoroditeljske obitelji, te im je napomenuto da prilikom procjene uzmu u obzir posao, dob djece te životne obveze s kojima se susreće i jedna i druga generacija. Dobiveni rezultati pokazuju da nema razlike u odgovorima majki i djece po pitanju želje za zajedničkim provođenjem vremena. Međutim, realna situacija i količina vremena koju zaista provode zajedno razlikovala se od osobe do osobe i obveza koje se trebaju ispuniti.

„Sigurno se prominilo, jedna kćer radi i studira, a druga radi nije htjela studirat...nastojimo provoditi šta više vremena skupa, ali se nekad dogodi da se cili dan uopće ne sretnemo jer u različite ure radimo a i one imaju svoje društvo pa idu i s njima na kavu ili piće.“ (Majka 1)

„S majkom provodim što više mogu... hmm ima li razlike? Paaa, postoji vjerojatno razlika, ali mi to baš i ne primjetimo jer stvarno koristimo svaki trenutak. Eto, sad nakon što su mi se roditelji razveli možda malo više pazim na primjer za blagdane da rasporedim prijatelje i obitelj kako treba odnosno želim vidit i prijatelje, ali i da mama šta manje bude sama.“ (Dijete 1)

„Pa mislim svakako postoji razlika jer sam, znači, s majkom sam cijeli život i jako jako sam vezana za nju i dan danas...mislim i tad sam bila s njom povezana...sada imam svoje dite pa provodim možda nešto manje vremena, ali mi je vrlo važno to provedeno vrijeme s njom.“ (Dijete 6)

Ovi podaci su u skladu s dosadašnjim rezultatima istraživanja (Raboteg-Šarić i sur., 2003) prema kojima je jedan od problema s kojima se susreću samohrani roditelji upravo manjak slobodnog vremena koje bi roditelji i djeca mogli provoditi zajedno.

Nadalje, interes naše analize je bio i na tome kako članovi jednoroditeljske obitelji funkcioniraju unutar svog kućanstva. Sukladno našim istraživačkim pitanjima, istražile smo sljedeće teme: dogovor oko obiteljskih zadataka i podjela kućanskih poslova, financijska pomoć od strane djece, uključenost djece u donošenje obiteljskih odluka. Što se tiče podjele zadataka, ona uglavnom postoji, no nije točno definirana, već funkcionira po principu dogovora. Međutim, vidljivo je kako majke, ipak, obavljaju veći dio posla, dok djeca pomažu s obzirom na njihove obveze (obrazovanje i/ili posao). Analiziranjem njihovim izjava ustanovljeno je kako ne postoji značajna razlika u odgovorima na ovo pitanje između majki i djece. Stoga je dogovor oko podjele zadataka u većini slučajeva temeljen na slobodnom vremenu sudionika.

„Uglavnom nemamo nešto određeno koja šta radi i to se svode da ona koja je slobodna u tom trenutku ili ima slobodan dan napravi sve šta treba, a ako baš nijedna nije oslobođena obaveza onda se dogovaramo kojoj je najlakše. Kad baš treba onda mi pomognu i djeca, iako mi je već velika pomoć šta imaju svoju plaću pa nju troše na odjeću, izlaske i kave, a ja svoju nastojim raspodijeliti za troškove kućanstva.“ (Majka 1)

„Iskreno da kažem spontano... kažemo treba to i to napraviti i onda, ako se niko ne oglasi dobrovoljno od nas tri, napravi ona koja taj dan ima najviše vremena (smijeh) ili ukoliko je jedna od nas slobodna taj dan i ne radi, ona će naprimjer očistiti cijelu kuću i ostale popratne stvari.“ (Dijete 2)

Analiza je pokazala kako u jednom kućanstvu ipak ne postoji podjela rada ili je, kako smo protumačile iz odgovora, rijetka.

„Podjela, ja radim sve, a oni mi financijski pomažu.“ (Majka 6)

„Financijski pomažem, ali ono oko kućanskih poslova i ne baš jer ne stižem kako radim i studiram... pa u slobodno vrijeme izlazim i družim se prijateljima.“ (Dijete 1)

Budući da samohrani roditelji često znaju biti izloženi financijskom stresu te bivaju socijalno izoliraniji s nižim životnim standardom, rezultati mnogih istraživanja pokazali su kako su oni prisiljeni prihvaćati različite poslove koji imaju nepovoljno radno vrijeme, ali zbog financijske situacije nemaju izbora (Raboteg-Šarić i sur., 2003: 29, 110). Upravo zbog toga, zanimalo nas je pomažu li financijski i u kojoj mjeri djeca svoje majke. Rezultati su pokazali da većina djece iz jednoroditeljskih obitelji, ukoliko imaju vlastita primanja, bila ona stalna ili povremena, često financijski pomažu svoje majke.

„Sada kada je odrasla da, malo.“ (Majka 2)

„Pomažem, iako ona snosi većinu troškova.“ (Dijete 8)

„Da, naravno. Financijski pomažemo i ja i sestra.“ (Dijete 4)

„Da, koliko mogu... ne postoji neka točna na primjer mjesečna cifra koju izdvajam za kućanstvo već koliko sam ja u mogućnosti i ukoliko je potrebno... mama ne pita ako ne treba i ima razumijevanja da radim preko student servisa i da je plaća prema satnici koju odradimo, a to svaki mjesec varira jer u ovakvom obliku posla radimo po potrebi poslodavca.“ (Dijete 2)

U provedenom istraživanju, samo je jedna majka bila apsolutno financijski neovisna, dok su one majke koje su donekle financijski neovisne, trebale pomoć od svoje djece u krajnje potrebnoj situaciji.

„Znači, moja majka je neovisna financijski tako da ja njoj ne pomažem ništa...na početku mog obrazovanja i braka je čak ona meni pomagala financijski, a ja njoj pomažem u nekim tehničkim stvarima više nego u tako tim financijskim, recimo otidem joj nešto kupiti ili obaviti ako ona ne stigne, ali ona većinom je baš apsolutno neovisna i samostalna... možda čak je i razlog taj šta je bila jedini roditelj pa je i morala sve sama raditi tako da neku pomoć i ne treba, više ona meni neku pomoć oko djeteta, oko pasa, robe i svega (smijeh)... ručka i svega.“ (Dijete 6)

„Nastojim sama pokrivati sve financijske troškove, tako da njena plaća bude isključivo njen džeparac, ali ako baš svaki mjesec ne uspijem sve tako platiti i organizirati se onda mi kćer pomaže financijski.“ (Majka 8)

Ispitana je i uključenost djece u donošenje obiteljskih odluka. Rezultati pokazuju da su djeca iz jednoroditeljskih obitelji u takve odluke uključena, a prema mišljenju nekih od njih, čak i više nego djeca iz dvoroditeljskih obitelji.

„Zasigurno su na određeni način više uključene jer ipak obitelj činimo samo nas tri, ali smatram da bi svi roditelji trebali uključivati djece u donošenje nekih odluka kad narastu i navršite neke godine u kojima mogu svatit neke stvari i pametno razmišljati.“ (Majka 1)

„Mislim da je, jer smo nas dvije skoro cijeli život same, naravno uz moje roditelje koji nam pružaju podršku, ali ne žive s nama, tako da se ja i ona stalno dogovaramo oko našeg kućanstva.“ (Majka 8)

„Pa ne mogu to sad točno odrediti kako to točno funkcionira kod drugih obitelji, u mojoj obitelji je uključeno... e sad kako u dvoroditeljskoj ja to ne mogu striktno odrediti, ne znam kako to funkcionira.“ (Majka 5)

Odgovori na ova pitanja nisu se razlikovali ni kod djece. Sebe smatraju uključenima u donošenje odluka koja se tiču njihovog kućanstva, te procjenjuju da su uključena i više od svojih vršnjaka koji žive u dvoroditeljskim obiteljima.

„Pa, ja općenito smatram kako bi djeca od određene dobi trebala biti uključena u donošenje obiteljskih odluka i da treba uvažavati i njihova mišljenja. Ja vjerojatno jesam uključena više od mojih vršnjaka jer ipak mama je sama s nama, a i starije sam dijete.“ (Dijete 1)

„Definitivno da, možda i još više jer sam starije dite pa šta je god trebalo i za sestru, mama bi sa mnom razgovarala... jednostavno mislim da su sva djeca iz jednoroditeljskih obitelji nekako svjesno ili nesvjesno više uključena u donošenje obiteljskih odluka, jer, koliko god roditelj bio neovisan i samostalan, ne može donositi baš sve odluke o kućanstvu i odgoju sam... treba s nekim porazgovarati, a to opet nužno i ne mogu biti prijatelji, jer ne sudjeluju u svim situacijama i aktivnostima tog kućanstva, već neko iz kruga te obitelji koji se nalazi u određenoj situaciji.“ (Dijete 2)

Neki od sudionika čak ističu kako je uključenost veća otkada žive u jednoroditeljskoj obitelji:

„Pa smatram da sada jesam više uključena zato što prije dok sam bila u toj dvoroditeljskoj obitelji uglavnom se nas djecu nije pitalo skoro pa ništa... znači sve je bilo kako otac odredi, ili majka... a sada kako živimo s majkom onda se uglavnom svi nekako podjednako uključujemo u sve i raspodjelu poslova i kućanskog budžeta i dogovora oko bilo čega puno više sam uključena sada nego prije.“ (Dijete 9)

Utjecaj odsustva drugog roditelja na formiranje identiteta

Proces stvaranja identiteta u obitelji jedan je od ključnih aspekata socijalizacije djece. Stoga nas je zanimalo je li i u kojoj mjeri odrastanje u jednoroditeljskoj obitelji utjecalo na formiranje identiteta djece i, ukoliko jest, koliko su ulogu na to formiranje imale životne situacije s kojima su se susretali. Rezultati pokazuju da je za većinu ispitanice djece takva situacija uvelike imala utjecaj na formiranje njihova identiteta.

„A sigurno je dosta... dosta je, pogotovo u tim nekim adolescentskim godinama di sam se osjećala i odgovornijom za neke stvari baš zato šta mi je nekako falia uvijek otac, tako da ono...“ (Dijete 3)

„Zasigurno je utjecalo i ima nekakvu ulogu... možda najviše zbog toga što mi se dogodila takva životna situacija koja iziskuje velike promjene i utječe na sve životne segmente, htjeli mi to ili ne, u

pubertetskim godinama koje znaju bit jako kritične i nestabilne za psihičko stanje djeteta koje se tek otkriva i uči mnogo stvari.“ (Dijete 2)

„Pa, pa mislim svakako je utjecalo, sve u životu utječe pa sigurno i to... mislim da sam možda čak tražila partnera koji bi bio baš onako prisutan i onako da budem sigurna da će on tu bit... moguće da mi je to baš bilo nešto kao važno kod odabira partnera, da bude neka stabilna osoba koja neće otić sutra.“ (Dijete 6)

No, za neke od njih odsustvo drugog roditelja nije imalo značajnu ulogu u formiranju njihova identiteta, kako za vrijeme odrastanja, tako ni u zrelijim godinama.

„Pa, zapravo lakše mi je sada kad su rastavljeni jer više dolazi do izražaja moja nekako individualnost i moje osobne želje, stavovi i mišljenja... prije, pošto je otac bio nekakva glava obitelji, nismo imali priliku izraziti svoja mišljenja i svoje želje jer je sve bilo podređeno njemu, a sada možemo raditi ono što želimo i ići gdje želimo, pri čemu imam podršku od majke potpunu.“ (Dijete 9)

„Iskreno, mene to nije toliko pogodilo... s obzirom na okolnosti, bilo je očekivano, a ni ne smatram da je na ikakav način utjecalo na moj identitet. Možda je i do toga šta sam ja bila već poprilično odrasla odnosno imam dovoljno godina, možda bi bilo drukčije da se desilo dok sam bila dite.“ (Dijete 1)

Položaj u društvu vršnjaka

Sljedeća skupina pitanja odnosila se na položaj sudionika u društvu vršnjaka. Dosadašnji podaci pokazuju da je kvaliteta života samohranih roditelja u velikoj mjeri određena društvenim kontekstom što se može uočiti i promatrajući njihovu materijalnu situaciju, poteškoće s kojima se susreću prilikom odgoja djece i usklađivanja radne i obiteljske uloge. Nerazumijevanje koje će okolina pokazati prema samohranim roditeljima neće utjecati samo na ponašanja prisutnih osoba u društvu prema samohranim roditeljima, već i na sposobnost roditelja za suočavanje sa svakodnevnim zahtjevima samohranog roditeljstva, ali i na vlastite stavove i doživljaj sebe (Raboteg-Šarić i sur., 2003: 151). Sudeći po rezultatima istraživanja UNDP na nacionalnom uzorku Hrvatske svaki četvrti samohrani roditelj osjeća se isključenim iz društva, što je učestalije nego kod ostalih roditelja (Bayley i Gorančić-Lazetić, 2006: 73).

Stoga, nastojale smo dobiti odgovore na sljedeća pitanja: kako sudionici vide sebe u društvu svojih prijatelja, utječe li količina obveza na druženja izvan kuće, je li za to presudan posao, financijsko stanje i/ili roditeljske obveze budući da drugi roditelj nije prisutan. Ovdje smo pretpostavile da je i dob djece važan faktor koji možda utječe na društveni život majki. Dobiveni rezultati su pokazali da više od polovice ispitanih majki svoj položaj u društvu vršnjaka drži solidnim (zadovoljavajućim), a jedna sudionica ga opisuje čak vrlo dobrim.

„Zadovoljavajuć... s obzirom da su sad dica velika i mogu se brinuti sami o sebi i ja sebi mogu priuštiti malo duže izbivanje iz kuće. Nisu to izlasci ka da mi je opet dvadeset, niti ja to želim, ali odem s prijama popit piće i ne vidim u tome ništa loše. Prije sam uvik trčala s posla doma jer je tribalo skuvat, oprat i tako, a i financijski mi je bilo potrebitije kupit dici robu i stvari za školu nego trošit na pića i kave, tako da sam prije puno rjeđe izlazila. Sad se svak može sam i tuširat i jest i spremat za spavanje (smijeh) .“ (Majka 7)

„Pa dosta dobar... imam krug prijatelja s kojima se družim i par kolegica s posla...ti prijatelji su uz mene cijeli život i dok je kćerka bila manja možda sam ih manje viđala jer sam se posvetila njoj maksimalno, a sad kad je ona veća, uspijevam se i ja češće družiti sa svojim vršnjacima.“ (Majka 8)

„Vrlo dobar, nikad bolji.“ (Majka 6)

Analiza odgovora djece pokazuje kako se nitko od njih ne osjeća odbačenim od strane prijatelja zbog svoje životne situacije. Razlike u odgovorima u osnovi nema, pa se može zaključiti da su djeca zadovoljna svojim društvenim životom.

„Mislim da je bio jednak, nisam nikad osjetila da sam bila nešto zakinuta po pitanju bilo čega, kad god, ono, majka se stvarno trudila da mi apsolutno ništa u životu ne fali niti financijski niti neke druge stvari, da sve dobijem što ona smatra da bi ja trebala imat...uvis sam se stigla družiti i vidat s vršnjacima bez obzira što sam bila uključena u kućanske poslove... mislim zapravo da su u to svi uključeni bez obzira na bilo kojeg roditelja, mislim da su djeca uvijek uključena bez obzira na kućanske obaveze i aktivnosti i tako dalje.“ (Dijete 6)

„Sasvim normalan, ne osjećam nikakvu nelagodu ili nešto slično tome... ali opet ponavljam odrasla sam osoba i moji su se razveli nedavno tako da mojim vršnjacima i nije toliko bitno jesu li meni mama i otac skupa ili ne, družu se sa mnom zbog mene i taj aspekt mog života nije toliko bitan za moj društveni život. (Dijete 1)

„Paaa skroz solidan... družim se sa svojim vršnjacima i ekipom koliko god stignem i provodimo vrijeme kao i većina osoba mojih godina... mislim da u tom segmentu života nikad nisam ispaštala...družila sam, izlazila i provodila vrijeme s njima... mislim nikad nisam zahtijevala neke nemoguće stvari, ali nisu ni moji prijatelji od svojih roditelja tako da sam u ekipi koja ima slične aspiracije i želje.“ (Dijete 2)

Zanimljivi su bili odgovori dvoje sudionika koji su se spletom okolnosti pronašli u skupini vršnjaka u kojoj većina živi u jednoroditeljskoj obitelji. Ističu da nikada nisu birali prijatelje na temelju tog aspekta života, već se jednostavno tako dogodilo. S obzirom na ovakav odgovor, postavlja se pitanje je li danas transformacija obitelji dosegla svoj vrhunac i postaju li jednoroditeljske obitelji brojčano jednake dvoroditeljskim?

„Pa ne znam, ja se nikad nisam osjećala nekako, ajmo reć, inferiornijom od svojih vršnjaka, ali igrom slučaja nisam birala to, ali većina mojih bliskih, jako bliskih prijatelja su isto iz jednoroditeljskih obitelji tako da je meni to nekako bilo i normalno i susretala sam se s tim i tu sam se kretala, tako da ono mogu reć da sam se osjećala dosta onako jednako.“ (Dijete 3)

„Je, definitivno da, super je, super je položaj... imam čak i u društvu dosta prijatelja kojima su roditelji rastavljeni, tako da stvari uopće tako ne gledamo. Ja gledam svoje prijatelje po karakteru i oni mene, tako da nikad ne gledamo na te stvari jesu li nam roditelji rastavljeni i da na to stavljamo nekakav pečat ili naglasak.“ (Dijete 10)

Nadalje, etiketiranje od strane društva prema pojedincu nije nepoznata pojava, već je prisutna oduvijek samo u različitim varijantama i intenzitetu. Samohrani roditelji često su suočeni s predrasudama okoline i bivaju izloženi osuđivanju i podcjenjivanju, a to posljedično dovodi i do stigmatizacije njihove djece. Upravo zbog toga članovi jednoroditeljskih obitelji često se osjećaju marginaliziranima⁴⁶. Smatra se kako se svaki peti samohrani roditelj suočio s ovakvim problemima (Raboteg-Šarić i Pećnik., 2010: 7). Roditelji iz dvoroditeljskih obitelji i muškarci općenito imaju manje pozitivno mišljenje o jednoroditeljskim obiteljima, a stav društva ovisi o spolu samohranog roditelja i uzroku nastanka jednoroditeljske obitelji. Dok je prema roditeljima udovcima i udovicama percipirani stav društva pozitivan, vjerojatno zbog toga što se njih ne smatra odgovornima za njihovu situaciju, u nepovoljnoj su situaciji rastavljeni i neoženjeni očevi, a još više rastavljene i neudate majke (Raboteg-Šarić i Pećnik, 2010: 21-22). Stoga nas je zanimalo jesu li sudionici nekada u životu osjetili nekakav oblik etiketiranja zbog tipa obitelji u kojoj se nalaze. Sugerirano im je, ukoliko su uočili, da navedu i pozitivne i negativne reakcije okoline. Analizom njihovih izjava uočeno je kako su odgovori majki na osnovu cijelog intervjua bili najpodijeljeniji upravo na temu

⁴⁶ Više o tome na: <https://www.udruga-let.hr/wp-content/uploads/2014/03/jednoroditeljske-obitelji1.pdf>

etiketiranja. Prema rezultatima, čak polovica ispitanih majki ipak je osjetila negativan oblik etiketiranja kao i osuđujući stav okoline.

„Jesam, negativno, jer je to u našem društvu sve češće i češće. Međutim, stigmatizirane su žene koje su razvedene.“ (Majka 6)

„Iskreno da, pogotovo kad je bilo vidljivo da sam trudna i da se neću udavati, već da ću od samog početka biti samohrani roditelj, počeli su neki ajmo reć krivi pogledi... možda je to i zbog sredine u kojoj živim odnosno manje prigradsko naselje i tu još prevladava malo tradicionalnije poimanje i svak svakoga zna, tako da se brzo saznalo i za moju situaciju... ali sad da je bilo nešto baš intenzivno i incidentno ne, nikada, sve je ostalo nazovimo to susjedskim došaptavanjem.“ (Majka 8)

Pozitivan stav okoline uočile su dvije majke. U svojim izjavama su navele kako je okolina imala razumijevanja prema njima i njihovoj obitelji, no, s detaljnijim uvidom u neku od situacija ili s konkretnim primjerom nisu nas upoznale. Također, neke od njih su osjetile i pozitivan i negativan stav okoline.

„Jesam, i pozitivno i negativno. Zato šta je naše društvo malo primitivno i neko prihvaća taj razvod, neko ne prihvaća, i to je mišljenje ljudi, a s tim se mora živiti.“ (Majka 3)

„Jesam, u nekim životnim razdobljima pozitivno, u nekim negativno. Negativno možda više u obliku komentara kao da imam dva sina koja treba izvest na put i kako ću ja to sad bez muške ruke, kako se to već u narodu kaže. Ovo možda čak i nije negativno, ali meni je bilo ružno za čut. A pozitivno od dragih ljudi koji su uvijek bili spremni pomoć i nudili svoju pomoć. Ali, ja sam takva osoba i ne osvrćem se puno na te loše komentare. Najbitnije mi je bilo da budem dobar roditelj svojoj djeci nakon svega što nam se dogodilo. Htjela sam ostat čvrsta i ne pokazivat njima koliko me pogodilo sve što nam se izdogađalo.“ (Majka 7)

Nadalje, nisu samo roditelji ti koji se susreću s negativnim stavom okoline već se to odražava i na stigmatizaciju djece. Vrlo se često djeca samohranih roditelja nalaze u situacijama u kojima nisu pošteđeni negativnih stavova svojih vršnjaka i različitih načina zadirkivanja i ruganja na osnovu strukture njihove obitelji. Za djecu predškolske i ranije školske dobi tipična su pitanja poput onih gdje je drugi roditelj i zašto ne živi s njima. Ipak, unatoč ovakvim podacima i dalje ne postoji dovoljno nalaza o raširenosti i intenzitetu marginalizacije (Raboteg-Šarić i Pećnik, 2010: 8).

Analizirajući izjave sudionika provedenog istraživanja, vidljivo je da su izjave djece na ovu temu bile ipak malo drugačije u odnosu na njihove majke. Polovica ispitanice djece nije osjetila nikakav oblik etiketiranja, niti negativno, niti pozitivno.

„Ne, nikad, šta se toga tiče... ne znan, živila sam nekako u skroz poticajnoj sredini i ono, zapravo u nekom djetinjstvu ranijem sam jedan period, dok smo živili u nekom manjem mjestu, onako, ljudi koji su stariji malo bili kao pa di ti živiš, pa s kim ti živiš, s obzirom da su znali da sam kao vrlo mala izgubila oca. Možda isto u osnovnoj školi, od prvog do četvrtog isto... onako pa i ne baš, u osnovnoj možda kad smo imali jednu učiteljicu, ona se malo zaštitiničnije odnosila prema nas par koji smo baš se znalo da nemamo drugog roditelja, ali kasnije baš i ne.“ (Dijete 3)

No, neki od njih ipak su bili žrtve negativnog etiketiranja.

„Pa, uglavnom negativno je bilo od strane šire obitelji s očeve strane, dakle, bake djedovi i tako stričevi i strine koji su uglavnom negativno gledali na to sve, zato što smo mi, dok su se naši roditelji rastavljali, ja i braća smo dali podršku majci i s te je strane bilo nekakvih negativnih komentara, ali ostali, nekakvih problema nije bilo.“ (Dijete 9)

„Jesam, ljudi vas drugačije doživljavaju kada saznaju da nemate oba roditelja i odmah se u njima javi znatiželja, te nerijetko postavljaju preosobna pitanja na koja nitko nije dužan odgovoriti pa često nastane neugodna situacija.“ (Dijete 8)

„Pa čak u djetinjstvu i jesam osjetila nekakvo etiketiranje negativno. Mogu navesti primjer... zapravo su mi se djeca rugala nekad obzirom na nepostojanje tate i to da je tata iz druge države i slično... ali mislim da je to ionako do odgoja u obitelji tako da nisu svi, to su bili pojedinci, a toga ima svugdje oko nas. Tako da to nije nešto što je utjecalo na mene.“ (Dijete 6)

Zanimljivo je to da jedna od sudionica smatra kako u njenom slučaju nije bila riječ o negativnom etiketiranju, već o znatiželji koju ljudi ponekad u ovakvim situacijama razvijaju.

„Nemam pojma... možda sam više osjetila nekakvu znatiželju, ali opet suzdržanost od postavljanja pitanja... to mi se znalo često događati, da osobe koje se pronađu u mojoj blizini čuju da sam u jednoroditeljskoj obitelji, ali im valjda nelagodno ispitivati detalje pa je sve na meni, hoću li reći ili neću...da sam bila neki predmet ismijavanja ili nekakvog negativnog etiketiranja, mislim da nisam.“ (Dijete 2)

Definiranje obitelji

Pred sam kraj intervjua, za završnu temu razgovora zatraženo je od sudionika da nam obrazlože što za njih predstavlja obitelj. Pritom je uočeno da se, bez obzira na dob i pripadajuću ulogu u obitelji, bila to uloga majke ili djeteta, većina slaže s tim da je obitelj zajednica ljudi koji se vole i poštuju. Razlike su vidljive u jako malim razmjerima i usudile bi se zaključiti da je obitelj, u suštini, jednako definirana za sve sudionike te predstavlja ljubav, toplinu i razumijevanje, bez obzira na broj članova, spol članova i način na koji se zajednica formirala.

„Kratko bih je definirala kao zajednicu uzajamnog pomaganja i ljubavi.“ (Majka 2)

„Skupina ljudi koja se međusobno voli, podržava, razumije i potiče na napredak u svakom smislu te riječi. Bez obzira na bilo kakve druge karakteristike, obitelj može biti dvoje ljudi, a može i dvadeset dvoje s istom količinom topline i ljubavi.“ (Majka 8)

„Obitelj je zajedništvo i ljubav u svim varijantama bez iznimke.“ (Dijete 8)

„Ljubav, uzajamno poštovanje, sloga.“ (Dijete 10)

ZAKLJUČAK

Kontinuirana transformacija društva dovela je i do transformacije obitelji. Pojavile su se nove strukture obitelji koje poprilično odstupaju od tradicionalnog modela. Između njih ističe se i jednoroditeljska obitelj koja je često smatrana nepotpunom obitelji budući da jedan roditelj odgaja dijete/djecu bez prisutnosti drugoga. Ovim radom nastojalo se utvrditi kako sudionici, koji imaju iskustvo života u jednoroditeljskog obitelji, opisuju međusobne obiteljske odnose te kako procjenjuju svoj položaj u društvu. U tu svrhu provedeno je istraživanje metodom polustrukturiranog intervjua na uzorku od dvadeset sudionika iz deset jednoroditeljskih obitelji - deset majki i desetero punoljetne djece. Rezultati provedenog istraživanja su pokazali da ispitane majke iz jednoroditeljskih obitelji imaju više obveza i manje vremena za druženje sa svojim vršnjacima od onih iz dvoroditeljskih obitelji, posebno kada su djeca mlađe životne dobi. Unatoč želji za zajedničkim provođenjem vremena, uočen je manjak slobodnog vremena koje bi majke i djeca mogli provoditi zajedno. Unutar njihovih obitelji, dogovor oko podjele zadataka i kućanskih poslova određuje se sukladno količini vremena kojega imaju sudionici, tako da oni koji imaju više slobodnog vremena u određenom trenutku obavljaju kućanske poslove. Djeca u

jednoroditeljskim obiteljima poprilično su uključena u donošenje obiteljskih odluka i većina ih, ukoliko su u mogućnosti, financijski pomažu svoje majke. Također, za većinu ispitane djece odsustvo drugog roditelja imalo je utjecaj na formiranje njihova identiteta. Iako navode kako su upoznati s negativnim stavovima okoline i etiketiranjem koje je u nekom trenutku života bilo usmjereno prema njima, djeca su ipak zadovoljna svojim položajem u društvu vršnjaka. No, mišljenja o statusu u društvu vršnjaka drugačija su kod ispitanih majki. Njihovi stavovi se kreću od nezadovoljstva sa svojim položajem u društvu, pa sve do razmišljanja kako taj status nikada nije bio bolji i pozitivniji. Ujedno, nitko od sudionika, bilo majki ili djece, sebe ne smatra članom nepotpune obitelji niti drži kako jednoroditeljska obitelj u osnovi nosi neki oblik disfunkcionalnosti odnosno nemogućnosti kvalitetnog (zdravog) odrastanja. Štoviše, iznose mišljenja prema kojima je obitelj zajednica onih koji se vole, poštuju i imaju razumijevanja jedni za druge, bez obzira na broj članova i način na koji je formirana. Konačno, potrebno je naglasiti kako je ova tematika nedovoljno istražena pa bi u budućim istraživanjima svakako trebalo uključiti veći broj sudionika kako bi se dobio što bolji uvid u iskustvo samohranog roditeljstva i dinamiku odnosa članova jednoroditeljskih obitelji te ispitao njihov položaj u društvu.

LITERATURA

1. Brajša-Žganec, A., Hanzec, I. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*, 8(2): 139-150. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=250424
2. Ernečić, M., Patrčević, S. (2013). *Razvod - pogled iznutra*. Koprivnica: Udruga za pomoć djeci i mladeži "Prijatelj".
3. Halmi, A. (1997). Marginalizacija samohranih roditelja: strategije protiv isključenja. *Ljetopis socijalnog rada*, 4 (1): 77-92. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/198452>
4. Miljević-Ridički, R., Pavin Ivanec, T. (2008). Životna prilagođenost majki u različitim tipovima jednoroditeljskih majčinskih obitelji te kognitivna uspješnost njihove djece. *Društvena istraživanja*, 17 (3 (95)): 553-571. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/25492>
5. Mrnjavac, A. (2014). Utjecaj jednoroditeljske obitelji na emocionalne i ponašajne probleme djece predškolske dobi. *Školski vjesnik*, 63 (3): 433-452. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=200662
6. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., Josipović, V. (2003). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
7. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. (2010). Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, 17(1): 5-25. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75217
8. Bayley, D., Gorančić-Lazetić, H. (ur.) (2006). *Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj. Izvješće o društvenom razvoju*. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj. Dostupno na: https://issuu.com/undphr/docs/lica_socijalne_isklju_enosti_u_hrv
9. Statistički Ljetopis Republike Hrvatske (2016). Zagreb: Državni zavod za statistiku republike Hrvatske. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2016/sljh2016.pdf

RELATIONS BETWEEN MEMBERS IN SINGLE-PARENT FAMILIES AND THEIR POSITION IN THE SOCIETY

Abstract: *In the modern world, changes are an indispensable part of the society we witness on a daily basis. As such, they have not bypassed the family that has emerged from its traditional forms, and many alternative forms have formed during the transformation process. A family in which one parent is present, regardless of the reason for the absence of the other, is often referred to in the public as incomplete or truncated family. This study examines whether individuals living in single-parent families, as parents or as children, feel incomplete or think that there are more other important segments that make up the family without emphasis on traditionally predetermined family structure or numerical value. The aim of this paper is to examine the relationships between members in single-parent families and their position in contemporary society. This paper presents the results of the research conducted using a semi-structured interview method on a sample of twenty interlocutors, members of one-parent families. Ten mothers and ten adult children (seven daughters and three sons) were interviewed. The survey was conducted during June, July and August 2019 in the area of Split-Dalmatia County. According to their opinions, single-parent families are still susceptible to prejudice and stereotyping by "different" members of society. Half of the mothers surveyed and one third of the children surveyed feel negatively labeled and condemned by the surrounding environment. Most interviewees point out that the absence of the other parent has to some extent influenced the formation of the identity of children in single-parent families, but that this does not make them incomplete. Children are generally satisfied with their position among peers, although they find that they have more responsibilities in the household than their peers from two-parent families. On the other hand, mothers show some degree of dissatisfaction with their position in society. As the number of single-parent families is increasing and the reasons for their emergence are diverse, society is learning to embrace such forms of family. Therefore, it is necessary to eliminate prejudices and give the opportunity to one-parent families to prove that they are also full of love and mutual support, just like families with two parents.*

Keywords: *single-parent family, sociological research, relations, prejudices, stereotypes*